

Міжнародні конвенції як інститут захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та біженців

*Бльок Наталія Володимирівна*¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.12.2025	Право	342.951

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18483044>

Анотація. Актуальним є дослідження міжнародних конвенцій, що спрямовані на захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а також особливості їх імплементації в національне законодавство.

У статті проаналізовано Керівні принципи ООН з переміщення всередині країни, Конвенція про статус біженців 1951 року (у контексті розмежування понять «біженець» та «ВПО»), Женевські конвенції, а також численні регіональні акти, котрі свідчать про поступове формування комплексу міжнародних стандартів, орієнтованих на гуманне, гідне й правозахисне ставлення до внутрішньо переміщених осіб.

Вказано про поняття внутрішньо переміщених осіб, біженців та історичні аспекти їх розвитку. Розглянуто роль міжнародного права в регулюванні становища ВПО, визначено основні документи, що закріплюють їхні права, та охарактеризовано механізми їх реалізації.

Констатовано, що незважаючи на наявність базових міжнародних стандартів захисту, внутрішньо переміщені особи часто залишаються незахищеними на практиці. Це обумовлює потребу в посиленні механізмів контролю за дотриманням норм міжнародного права, а також у тіснішій взаємодії між державами та міжнародними організаціями у сфері захисту ВПО.

У висновках обґрунтовано, що захист переміщених осіб має не лише правовий, а й соціальний, економічний та психологічний вимір, тому міжнародні норми повинні супроводжуватись реальними механізмами адаптації, інтеграції та підтримки внутрішньо переміщених осіб. До того ж дуже важливою є ефективна взаємодія між міжнародними організаціями, державою та громадянським суспільством та формальне визнання прав, а також їхнє практичне забезпечення.

Ключові слова: громадянське суспільство, міжнародне право, міжнародні механізми, право, права людини, правовий статус.

¹ кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового Інституту права психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7052-5297>

International conventions as an institution for protecting the rights and freedoms of internally displaced persons and refugees

Annotation. The study of international conventions aimed at protecting the rights and freedoms of internally displaced persons, as well as the features of their implementation in national legislation, is relevant.

The article analyzes the UN Guiding Principles on Internal Displacement, the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees (in the context of distinguishing the concepts of "refugee" and "IDP"), the Geneva Conventions, as well as numerous regional acts, which indicates the gradual formation of a set of international standards focused on humane, dignified and human rights-based treatment of internally displaced persons.

The concepts of internally displaced persons, refugees and historical aspects of their development are indicated. The role of international law in regulating the situation of IDPs is considered, the main documents that enshrine their rights are identified, and the mechanisms for their implementation are characterized.

It is stated that despite the presence of basic international standards of protection, internally displaced persons often remain unprotected in practice. This necessitates the strengthening of mechanisms for monitoring compliance with international law, as well as closer cooperation between states and international organizations in the field of IDP protection.

The conclusions substantiate that the protection of displaced persons has not only a legal, but also a social, economic and psychological dimension, therefore international norms must be accompanied by real mechanisms for adaptation, integration and support of internally displaced persons. In addition, effective cooperation between international organizations, the state and civil society and the formal recognition of rights, as well as their practical implementation, are very important.

Keywords: civil society, international law, international mechanisms, law, human rights, legal status.

Вступ

Постановка проблеми. У сучасному світі явище внутрішнього переміщення набуло масштабного характеру внаслідок збройних конфліктів, порушень прав людини, екологічних катастроф та інших кризових ситуацій.

Особливої актуальності ця проблема набула для України в умовах воєнного стану з 2022 року. Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) – це вразлива категорія населення, яка потребує належного правового захисту як на національному, так і на міжнародному рівні. У зв'язку з цим важливо дослідити роль міжнародних конвенцій у забезпеченні прав і свобод ВПО, їхню юридичну силу та механізми реалізації.

Аналіз досліджень проблеми. Питання захисту прав ВПО широко висвітлюється в науковій літературі, особливо в контексті міжнародного гуманітарного права, прав людини та міграційної політики.

У працях дослідників розглядаються поняття, правовий статус та гарантії внутрішньо переміщених осіб. Однак, попри наявність значного теоретичного доробку, досі не сформовано єдиного підходу до визначення юридичного статусу ВПО в міжнародному праві, а також до механізмів реалізації положень міжнародних конвенцій у національних правових системах.

Проведено та оприлюднено результати наукових досліджень, присвяченим міжнародному захисту прав і свобод внутрішньо переміщеним особам та біженцям, зокрема, серед них такі науковці, як: Бойко В.І. [4], Камінська Н.В. [4], Козинець І.Г. [2], О. Кхасраві [3], Кудря І. [9], Ногас Н. [7], Поєдинок О.Р. [11], Шестак Л.В. [2].

Аналіз проведених досліджень свідчить про те, що науковці даної сфери дослідження приділяють увагу питанням міжнародного захисту прав і свобод

внутрішньо переміщених осіб України та біженців з України, проте недостатньо удосконалим залишається захисту прав і свобод ВПО та біженців на практиці чинного законодавства.

Метою дослідження є дослідити сутність і вплив міжнародних конвенцій на захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в умовах застосування національного законодавства України шляхом імплементації в частині правотворчої та правозастосовної діяльності органів державної влади.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань, як: проаналізувати поняття «внутрішньо переміщеної особи» та «біженець», вказати статистичні дані щодо кількості зареєстрованих ВПО в Україні та біженців, охарактеризувати Керівні принципи ООН з переміщення всередині країни, Конвенцію про статус біженців, Женевські конвенції, а також численні регіональні акти, які свідчать про поступове формування комплексу міжнародних стандартів, Кампальську конвенцію Африканського Союзу, яка закріпила зобов'язання держав щодо захисту ВПО на регіональному рівні тощо.

Результати

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах глобальних викликів, пов'язаних з військовими конфліктами, політичними кризами, екологічними катастрофами та іншими факторами, що змушують людей залишати свої постійні місця проживання, питання захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та біженців набуває особливої актуальності.

Внутрішньо переміщені особи, на відміну від біженців, не перетинають міжнародних кордонів, що часто ускладнює їх правовий статус і доступ до міжнародного захисту. Саме тому міжнародне співтовариство створює спеціальні нормативно-правові акти – конвенції, керівні принципи та резолюції, які спрямовані на забезпечення правової підтримки та гуманітарної допомоги цій уразливій категорії населення.

За даними Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціалістики станом на 13.06.2025 р. в Україні зареєстровано 4 574 174 внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Серед них повнолітні особи становлять 80,9%; особи у віці до 18 років – 19,1%; чоловіки – 40,3%, жінки – 59,7%. Найбільш численними віковими групами ВПО є особи віком 61-70 р. (15,7%), 31-50 р. (13,6%), 41-50 р. (12,8%) та 11-20 р. (11,9%).

Серед тих ВПО, хто повернувся з не прифронтових областей у прифронтові, 18% повідомили, що основним чинником була неможливість заробити на життя в районі переміщення, тоді як 25% вказали на відсутність доступного житла.

Необхідно зазначити, що хоча небезпека та окупація були основними стримуючими факторами для масових повернень, покращення безпекової ситуації само по собі не завжди може бути достатнім мотивом для повернення. Потрібно також, аби була можливість вирішити соціально-економічні проблеми [1, С. 34].

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), станом на 01.07.2025 р. за кордоном 5643 тис. біженців з України. Мігранти з України перебувають у 41 країні Європи, найбільша їх кількість знаходиться в Німеччині (станом на 31.05.2025 р. – 1222,3 тис, 24,0% з усіх біженців) та Польщі (станом на 13.05.2025 р. – 994,1 тис. 19,6 %). Процес міграції триває й сьогодні, хоча його темпи суттєво знизилися [1, С. 35-35].

Аналіз статистичних даних свідчить, що існує потреба у розгляді положень як міжнародного, так і національного законодавства України в частині правового регулювання захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та біженців.

Варто зазначити, що Міжнародні конвенції, такі як Керівні принципи ООН щодо переміщення всередині країни, Африканська конвенція про захист і допомогу внутрішньо переміщеним особам (Кампальська конвенція) та інші, відіграють ключову

роль у формуванні стандартів поведінки з ВПО. Ці документи визначають фундаментальні права переміщених осіб, обов'язки держав та механізми міжнародної співпраці для їхнього захисту. Аналіз сутності зазначених міжнародних актів дозволяє глибше усвідомити, наскільки ефективно світова спільнота реагує на проблему внутрішнього переміщення, а також які виклики залишаються актуальними в контексті гарантування прав людини в умовах вимушеної мобільності.

Термін «особи, переміщені всередині країни» почав використовуватися тільки в останнє десятиліття ХХ ст., коли міжнародне співтовариство вперше звернулося до цієї проблеми. Після Другої світової війни на міжнародному рівні намагалися створити законодавчі механізми щодо захисту осіб, які, рятуючись від переслідувань, перетинали державні кордони.

У 1951 р. була прийнята Конвенція ООН про статус біженців та утворений Верховний Комісаріат у справах біженців. Але механізми, створені для біженців, не врахували тих осіб, які вимушені були переміщатися всередині власної країни. Ці особи, які внаслідок різних причин не змогли або не побажали покинути свою країну, не підпадали під міжнародно-правовий захист. Виходу на міжнародний рівень цієї проблеми, також заважало традиційне уявлення про державний суверенітет. Уряди країн залишали за собою виключне право вирішувати питання, пов'язані з положенням своїх громадян.

Козинець І.Г, Шестак Л.В. зазначають, що у 1990-х рр. ситуація змінилася, оскільки першим фактором, що привернув увагу світового співтовариства, стало збільшення кількості осіб, переміщених всередині країни. Причиною такого зросту, у першу чергу, були громадянські війни, які поділили країни за расовою, релігійною, етнічною чи мовною ознаками [2, с.258-216].

О. Кхасраві розділяє внутрішньо переміщених осіб, переселенців, мігрантів та біженців. Вважає, що єдиною спільною ознакою для мігрантів та біженців є, перш за все, можливість особи переміщатися через зовнішній кордон держави, тобто зовнішня міграція. До того ж, поняття «внутрішньо переміщена особа», «переселенець», «переміщенець» співвідносяться між собою як рід та вид або як ціле та частини. Автором наголошується, що поняття «внутрішньо переміщена особа» є першоосовною, а поняття «переміщенець» та «переселенець» її складовими, котрі наділені власними особливостями, а їх синонімізація є хибною. Проте, якщо характеризувати підвид поняття «внутрішньо переміщена особа» – «переселенець», то наразі можна провести паралель з поняттям «біженець», в частині підстав, які спонукають суб'єкта до зміни постійного місця проживання – з метою уникнення певних негативних наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, тимчасової окупації, а також порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [3].

З огляду на таке, розмежування, звернемо увагу на те, що «біженці» та «внутрішньо переміщені особи» за своїм змістом не є тотожними і передбачають різні правові статуси громадян.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», біженець – «це особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань може стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, чи, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань» [4].

Відповідно до статті 1 ч. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщені особи – це громадяни України, іноземці або особи без громадянства, котрі на законних підставах перебувають на території України та мають право на постійне проживання в Україні, але були змушені залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, тимчасової окупації, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [5].

Не можемо не зауважити, що у той час, як біженці залишають межі своєї держави у пошуках захисту за кордоном, внутрішньо переміщені особи залишаються в межах своєї країни, хоча й вимушено покидають місце свого постійного проживання. Ця різниця є не лише географічною, а й правовою, адже ВПО перебувають під юрисдикцією своєї держави, що, з одного боку, накладає на неї обов'язок гарантувати захист і допомогу, а з іншого – виключає міжнародно-правовий механізм притулку, доступний для біженців. Такий поділ є надзвичайно важливим у контексті формування державної політики та розробки спеціалізованих програм підтримки, адже природа потреб, загроз та ступінь уразливості у цих категорій осіб суттєво відрізняється, особливо в умовах воєнного стану на території України.

Н.В. Камінська, В.І. Бойко до внутрішньо переміщених осіб відносять окремих індивідів або групи людей, яких змусили рятуватися втечею або, яких змусили залишити свої домівки чи місця постійного проживання в результаті або з метою уникнути наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха зокрема, і які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів. Такий підхід дозволяє на думку Н.В. Камінської, В.І. Бойко запропонувати наступні складові поняття ВПО: 1) примусова чи недобровільна природа внутрішнього переміщення і передбачає невичерпний перелік можливих причин переміщення; 2) територіальний характер внутрішнього переміщення – у межах державних кордонів. Остання допускає випадки, якщо ВПО, які змушені вдаватись до транзиту через територію сусідньої держави, щоб потрапити у безпечну частину своєї країни, не можуть повернутися до місця свого походження [6, с.60].

Варто погодитись з думкою Н. Ногаса, який зазначає, що механізм впровадження міжнародно-правових стандартів щодо забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб можна розглядати як систему, до якої належать: норми міжнародного права, що регулюють відносини з участю ВПО; діяльність міжнародних органів, що виконують норми міжнародного права в контексті взаємовідносин з ВПО; та спеціальні правові інструменти й методи, що забезпечують ефективний захист їх прав у просторі й часі. До того ж, норми міжнародного права, що регулюють відносини з ВПО, виступають важливим елементом механізму впровадження міжнародно-правових стандартів. Вони концентруються в міжнародних угодах, які регулюють різні аспекти міжнаціональних відносин [7, ст.111].

Варто зазначити, що до прикладу таких угод варто віднести: Загальну декларацію прав людини 1948 р. [8], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [9] та Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права [10] обидва від 1966 р. До того ж Конвенція ООН 1951 р. про статус біженців та її Протокол 1967 р. теж визначають правовий статус ВПО.

Вагоме значення у регулюванні відносин з ВПО мають і спеціалізовані міжнародні угоди, такі як Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни, прийняті в 1998 р. структурами ООН. Такі принципи не є лише юридично зобов'язальними, але й ґрунтуються на нормах універсальних угод й конкретизують їхні положення в контексті внутрішніх недобровільних переміщень.

Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни містять положення щодо захисту від необґрунтованого переміщення, процесуальні гарантії, яких необхідно дотримуватись при переміщенні. Йдеться про захист від недобровільного переміщення, допомогу під час переміщення, гарантії безпечного повернення, переселення, гарантії, що повинні надаватися на всіх етапах процесу. Основний обов'язок і відповідальність за надання захисту й гуманітарної допомоги ВПО покладено на національні органи влади, що покликані сприяти єдності сімей, пошукам зниклих родичів тощо.

Влада зобов'язана видавати усі документи для ВПО, що необхідні для визнання й реалізації їх прав, спростити заміну втрачених документів, не вимагати повернення в місця попереднього проживання за залишеними там документами. Даним особам гарантується свобода пересування, тобто можливість шукати безпечного місця на території своєї держави, вільний виїзд за межі держави й пошук притулку за кордоном. Уповноважені органи і посадові особи сприяють поверненню ВПО їхнього майна, а якщо це неможливо – надавати відповідну компенсацію, а також несуть відповідальність за встановлення умов, які б забезпечили ВПО можливість повернутися до своїх домівок або переселитися для проживання в іншій частині країни [11].

Для України проблема захисту та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб є безпосереднім наслідком прямої російської агресії проти нашої держави. Наслідками російської анексії Криму та воєнного конфлікту на Донбасі стала не тільки загибель тисяч людей, а й поява внутрішньої вимушеної міграції, з негативним феноменом якої Україна стикається вже вдруге з часів Другої світової війни та Чорнобильської катастрофи 1986 р., яка супроводжувалася вимушеною внутрішньою міграцією, обсяги якої сягали 162 тис. осіб. До того ж, якщо для Західної та Центральної Європи основну проблему становлять біженці, то в українському контексті йдеться переважно про внутрішньо переміщених осіб.

На початок 2016 р. в Україні налічувалося приблизно 1,7 млн внутрішньо переміщених осіб. Серед них, декілька десятків тисяч людей із Криму, решта – зі сходу України. Близько 60 % внутрішньо переміщених осіб – це пенсіонери, 25 % – працездатні особи, 10 % – діти та 5 % – неповносправні особи. Україна із 1,7 млн внутрішньо переміщених осіб (для порівняння: загалом таких у світі 28 млн) входить до п'ятірки країн із найбільшою кількістю внутрішньо переміщених осіб [12].

На жаль, існує негативна тенденція про зростання кількості ВПО в умовах продовження військової агресії зі сторони РФ, що створює труднощі у додержанні правових стандартів щодо внутрішньо переміщених осіб. Разом з тим, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також діяльність Європейського суду з прав людини можуть слугувати ефективними інструментами захисту прав ВПО на загальних підставах. Це стає можливим у випадках, коли держава порушує права таких осіб, гарантовані Конвенцією та протоколами до неї.

Численні стандарти стосовно ВПО викладено, зокрема, у Рекомендації державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб КМРЕ 2006 р., а також актах ПАРЄ: Рекомендації 1631 (2003) «Про внутрішнє переміщення в Європі», Резолюції 1708 (2010) «Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб». Стосовно проблем ВПО у певних державах-членах РЄ прийнято Резолюції 1879 (2012) «Ситуація з ВПО та тими, хто повертається, на Північному Кавказі», 1916 (2013) «Грузія і Росія: гуманітарна ситуація у конфліктних районах та районах, охоплених війною», 1497 (2006) «Біженці і ВПО у Вірменії, Азербайджані та Грузії», 1404(2004), «Гуманітарна ситуація з переміщеним населенням Чечні», «Повернення біженців та ВПО до їх житла у Хорватію» 1406(1999), «Боснія та Герцеговина: повернення біженців та ВПО» 1357(1998), «Ситуація з біженцями та ВПО у Федеральній Республіці Югославія» 1569(2002) та інші.

Для вирішення ситуації з ВПО в Україні також спрямовані численні документи, прийняті з початку конфлікту. Серед яких, резолюції ПАРЄ 2198(2018) «Гуманітарні наслідки війни в Україні», 2133 (2016) «Про засоби правового захисту від порушень прав людини на українських територіях, що знаходяться поза контролем української влади», 2132 (2016) «Про політичні наслідки російської агресії в Україні», 2028(2015) «Про гуманітарну ситуацію щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні», 2112 (2016) «Про гуманітарні проблеми, що стосуються людей, захоплених під час війни в Україні» та ін. [6].

Слушною є думка Н.В. Камінської, В.І. Бойко про інституційний механізм забезпечення прав і свобод ВПО, який становлять міжнародні органи, покликані забезпечувати права і свободи людини (Економічна і Соціальна Рада ООН, Рада ООН з прав людини тощо), спеціалізований міжнародний орган, що опікується питаннями ВПО Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, для якого 1972 р. ГАООН розширила мандат на осіб, переміщених усередині власних держав. Верховний комісар ООН є ключовою міжнародною інституцією, цілеспрямовано сприяє імплементації міжнародних стандартів, забезпеченню прав і свобод ВПО, координує міжнародну діяльність із захисту прав і свобод біженців, ВПО і т.д. [6, с.61].

Варто зазначити, що УВКБ ООН допомагає вразливим внутрішньо переміщеним особам, особам, що повернулися до місця постійного проживання, та іншим вразливим особам, надаючи грошову допомогу, щоб вони могли задовольнити свої основні потреби.

УВКБ ООН в Україні використовує критерії вразливості для виявлення та надання допомоги особам, які найімовірніше потребують підтримки, допомагаючи їм задовольнити свої основні потреби, такі як житло, харчування, ліки, одяг та опалення. Це робиться для того, щоб ресурси дійшли до тих, хто їх найбільше потребує та до тих, хто має пріоритет у наданні допомоги, як, наприклад, особи, які потребують термінової підтримки після ракетних ударів або евакуації, а також особи, що повернулися, та особи, які є соціально-економічно вразливими або мають особливі потреби в захисті. Особи, що відповідають критеріям, можуть отримати 3,600 гривень на особу/на місяць. Грошова допомога надається строком на 3 місяці. Одна особа отримує 10,800 гривень на 3 місяці [13].

Необхідно також зазначити, що такий поступ у систематизації міжнародного реагування свідчить не лише про прагнення до гуманізації наслідків вимушеного переміщення, а й про усвідомлення складності цього явища. Оскільки, внутрішньо переміщена особа – це не просто людина, яка втратила дім, а особа, яка стикається з новими викликами на соціальному, економічному, психологічному та інших рівнях. Саме тому важливо, щоб захисні заходи не зупинилися на етапі первинної допомоги, а трансформувалися в довготривалу підтримку, що дозволяє не лише вижити в умовах воєнного стану, а й гідно інтегруватися у нове середовище.

Міжнародні угоди між державами в сфері прав людини супроводжуються міжнародним механізмом контролю за їх виконанням, у т. ч. захист прав біженців у контексті прав людини. Взаємодія між загальним підходом, який визначає міжнародне право захисту прав людини, та конкретним інститутом захисту прав біженців охоплює співвідношення права на притулок та принципу відмови від примусової репатріації. Незважаючи на їх різне походження, нормативне закріплення та юридичну природу, право на притулок і принцип non-refoulement становлять основу міжнародно-правового статусу біженців та є основою для захисту їхніх прав.

Право на притулок – ширше поняття, що охоплює принцип non-refoulement, як свою основну складову. Такий принцип є передумовою для отримання захисту від держави-приймача та використання відповідних прав. Принцип non-refoulement розглядається, як гідна альтернатива праву на притулок, насамперед для осіб, які відповідають міжнародному визначенню біженця та потребують негайної допомоги. Цей принцип

надає захист, навіть тимчасовий, від примусового повернення до країни, де особа може стати об'єктом переслідувань.

Принцип non-refoulement характерний для інституту захисту прав біженців, міжнародного права захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права. Застосування цього принципу в одній галузі не перешкоджає його застосуванню в інших. Таким чином, норми інституту захисту прав біженців, міжнародного права захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права щодо принципу non-refoulement є взаємодоповнювальними [14, с.258].

Повертаючись до практичних аспектів реалізації статусу ВПО і міжнародних стандартів, відзначимо, що йдеться про складні умови, що склались в Україні з часу її незалежності.

Крім проблем політико-правового, економічного характеру, важливим є звернення уваги на соціальні, психологічні та ін. Тому багатомірність процесу реалізації і захисту прав і свобод ВПО, їх адаптації зумовлює комплексне і системне вирішення наявних проблем, базуючись на організаційно-правовому, ресурсному, соціокультурному й інших підходах.

Не дивлячись на значні зрушення на шляху імплементації міжнародних стандартів, особливо в умовах євроінтеграції України, чимало положень нормативно-правових актів України залишаються декларативними і недієвими. Це підтверджує національна і міжнародна судова практика. Тому закономірним є своєчасне та обґрунтоване удосконалення законодавства, забезпечення доступних і ефективних механізмів реалізації і захисту з боку держави [6, с. 62].

Висновки

Отже, підсумовуючи вище зазначене, варто зазначити, що міжнародні конвенції як інститут захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб становлять важливий елемент сучасного міжнародного права прав людини та гуманітарного права. Їхнє основне призначення полягає не лише у формальному визнанні статусу ВПО, а передусім у забезпеченні ефективного механізму захисту їхніх основоположних прав – права на життя, безпеку, житло, медичну допомогу, освіту, свободу пересування та повернення до місця постійного проживання.

Незважаючи на відсутність єдиної універсальної конвенції, яка б цілком охоплювала проблематику внутрішньо переміщених осіб та біженців, аналіз таких документів, як Керівні принципи ООН з переміщення всередині країни, Конвенція про статус біженців 1951 року (у контексті розмежування понять «біженець» та «ВПО»), Женевські конвенції, а також численні регіональні акти, свідчить про поступове формування комплексу міжнародних стандартів, орієнтованих на гуманне, гідне й правозахисне ставлення до внутрішньо переміщених осіб.

Особливої уваги заслуговує практика впровадження цих норм у національне законодавство, зокрема в умовах збройних конфліктів чи гуманітарних криз. Приклад України, де через воєнний стан мільйони осіб були змушені залишити свої домівки, демонструє не лише важливість міжнародної підтримки, але й нагальну потребу у вдосконаленні внутрішніх механізмів реалізації прав ВПО згідно з міжнародними зобов'язаннями.

Таким чином, міжнародні конвенції та принципи не є лише декларативними – вони покликані бути дієвими інструментами держав, які зобов'язані поважати, захищати та забезпечувати права кожної особи, незалежно від її місця проживання.

Окремо варто зазначити, що захист внутрішньо переміщених осіб та біженців має не лише правовий, а й соціальний, економічний та психологічний вимір. Міжнародні норми повинні супроводжуватись реальними механізмами адаптації, інтеграції та підтримки внутрішньо переміщених осіб та біженців.

Без ефективної взаємодії між державою, міжнародними організаціями та громадянським суспільством навіть найкращі правові положення можуть залишитись лише на папері. Саме тому ключовим є не лише формальне визнання прав, а їхнє практичне забезпечення. У перспективі важливо посилювати регіональну співпрацю.

Позитивним прикладом є Кампальська конвенція Африканського Союзу, яка закріпила зобов'язання держав щодо захисту ВПО на регіональному рівні. Такий підхід дозволяє, перш за все, враховувати специфіку місцевих викликів і водночас створювати єдину політику, засновану на солідарності. Проблема ВПО вже давно вийшла за межі внутрішніх справ окремих держав, і потребує колективної відповідальності на міжнародному рівні. Отже, сформульовані висновки та рекомендації мають доволі важливе теоретичне та практичне значення.

Список використаних джерел

1. Юридичний вісник України. Загальнонаціональна правова газета. №18 (1551). 1-15 вересня 2025 року. С. 34-35.
2. Козинець І.Г., Шестак Л.В. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. Молодий вчений. 2014. №12 (1). С. 258-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_12%281%29_61.
3. Адміністративно-правове регулювання внутрішніх переміщень населення в умовах проведення військових операцій (на прикладі України та Іраку). URL: https://uu.edu.ua/upload/nauka/specializovani_vcheni_radi/khasravi/khasravi_a_ref.pdf.
4. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 06 жовтня 2011 р. № 3671-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 27.10.2025)
5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. (2014). : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 28.10.2025)
6. Камінська Н. В., Бойко В. І. Міжнародно-правові стандарти захисту внутрішньо переміщених осіб: теоретичні й практичні аспекти. Journal «ScienceRise: Juridical Science». 2023. №3 (25). С. 57-63.
7. Ногас Н. Міжнародний захист прав біженців і переміщених осіб // Актуальні проблеми правознавства. 2024. №1 (37). С. 110-116.
8. Загальна декларація прав людини 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.10.2025)
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 28.10.2025)
10. Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 28.10.2025)
11. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни. Обусман України. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini>(дата звернення: 29.10.2025)
12. Кудря І. Захист та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародні стандарти та національний досвід. Круглий стіл Інституту законодавства ВРУ. (26 лютого 2016 р.). URL: <http://veche.kiev.ua/journal/5195/>.
13. Програма грошової допомоги УВКБ ООН в Україні. UNCHR. Help Україна. URL: https://help.unhcr.org/ukraine/uk/about_unhcr_ukr/ (дата звернення: 29.10.2025 р.).

14. Поєдинок О. Р. Інститут міжнародно-правового захисту прав біженців : місце у системі міжнародного права, сучасний стан і перспективи розвитку. Альманах міжнародного права. 2010. № 2. С. 250–262.